

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช กับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก

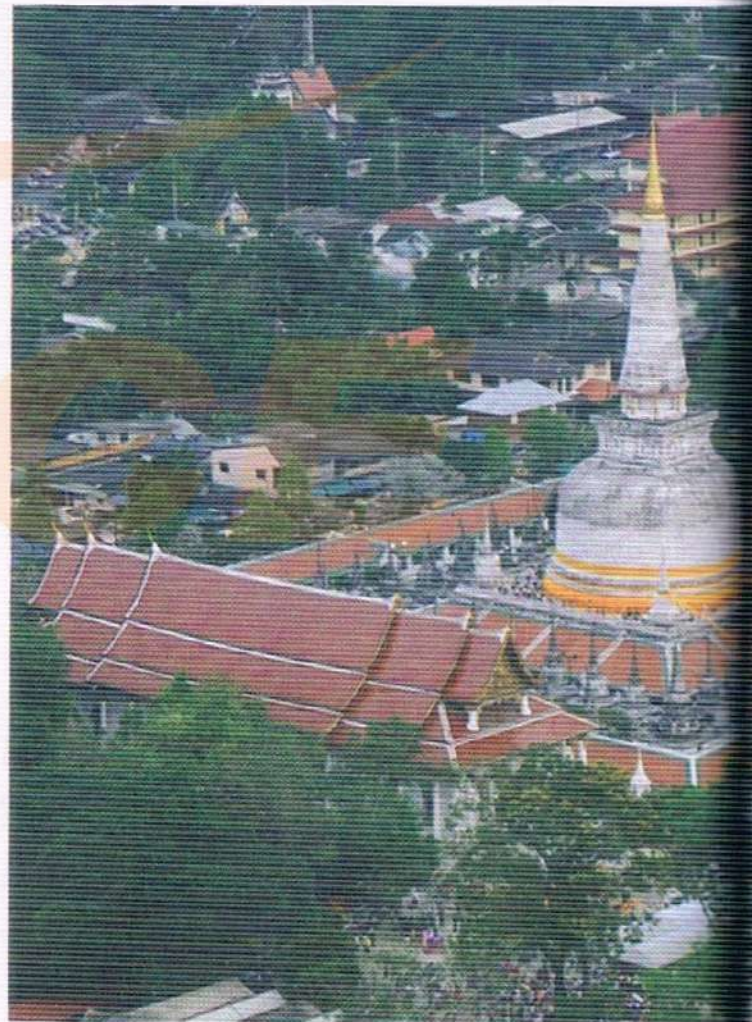
ผศ.ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์*

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นศาสนสถานสำคัญทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ลังกาวังค์ บนคาบสมุทรมลายู ตั้งอยู่บนสันทรายโบราณ นครศรีธรรมราชซึ่งเรียกว่า “หาดทรายแก้ว” อันเป็นเขต เทศบาลนครนครศรีธรรมราชปัจจุบัน มีพัฒนาการ จากสถานีการค้าทางทะเลตั้งแต่สมัยแรกเริ่มบนคาบสมุทร เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชื่อว่า “ตามพรลิงค์” หรือ “กะมะลิง” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนที่มีชื่อว่า “สุวรรณภูมิ” ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖ เป็นต้นมา

สถานีการค้าชื่อ “ตามพรลิงค์” หรือ “กะมะลิง” พัฒนาขึ้นโดยลำดับ จนขึ้นเป็นรัฐในพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๖ รัฐนี้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสมาพันธรัฐ “ศรีวิชัย” ซึ่งมีวัฒนธรรมทางพระพุทธ ศาสนาฝ่ายมหายานเป็นหลัก และเป็นที่รู้จักกว้างขวางใน เครือข่ายของโลกการค้าทางทะเลบนคาบสมุทรเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้

ภูมิหลังของที่ตั้ง

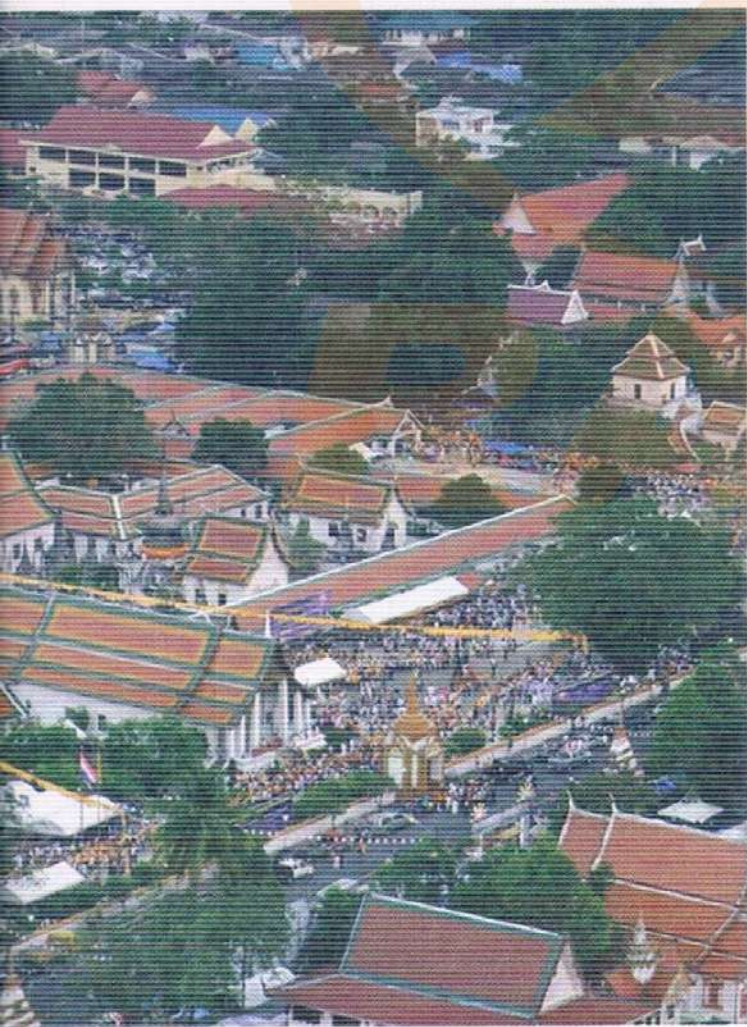
ดังที่กล่าวมาแล้วว่า “วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร” ตั้งอยู่บนสันทรายอันเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ บนคาบสมุทร มลายูซึ่งอยู่ระหว่างมหาสมุทรอินเดียและทะเลจีนใต้

*ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นประธานฝ่ายวิชาการในคณะกรรมการนำเสนอพระมหาธาตุวรมหาวิหารขึ้นบัญชีเป็นมรดกโลกของจังหวัดนครศรีธรรมราช

มีลักษณะคล้ายเกาะที่อยู่ระหว่างเส้นทางคมนาคมข้ามมหาสมุทร ซึ่งสะดวกต่อการออกสู่โลกกว้าง และมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจกับชุมชนหรือบ้านเมืองอื่นที่หลากหลายมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หากพิจารณาตามสภาพภูมิประเทศจะพบว่า สันทรายมีสองสันคือ สันทรายตะวันตก (Western Beach Ridge) กับสันทรายตะวันออก (Eastern Beach Ridge) ทั้งสองสันอยู่ในแนวเหนือ-ใต้ขนานกันไป และมีความสูงเหนือพื้นราบเฉลี่ย ๒-๕ เมตร ยาวราว ๑๐๐ กิโลเมตร กว้าง ๑-๕ กิโลเมตร การตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองบนสันทรายมีพัฒนาการที่พอสรุปได้เป็นสี่สมัยคือ

๑) สมัยตามพรลิงค์ตอนต้น ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ถึง ๑๖ ถึงแม้ชื่อ “ตามพรลิงค์” จะถูกกล่าวถึง

ในคัมภีร์มหานิทเทส (ราวพุทธศตวรรษที่ ๗-๘) แต่หลักฐานทางโบราณคดีที่บ่งบอกถึงพัฒนาการในสมัยต้นประวัติศาสตร์ตามพรลิงค์ไม่ชัดเจนนัก จึงใช้อายุของเทวรูปพระวิษณุรุ่นเก่าแก่ที่สุดเป็นจุดเริ่มอายุของสมัยนี้ โดยกำหนดให้อยู่ในช่วงเวลาที่สอดคล้องกับอายุของสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นของบ้านเมืองในอุษาคเนย์ เช่น สมัยทวารวดีในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นต้น หลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญดินแดนนี้มีปรากฏขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑ พิจารณาได้จากกลองมโหระทึกสำริด ซึ่งพบมากในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑

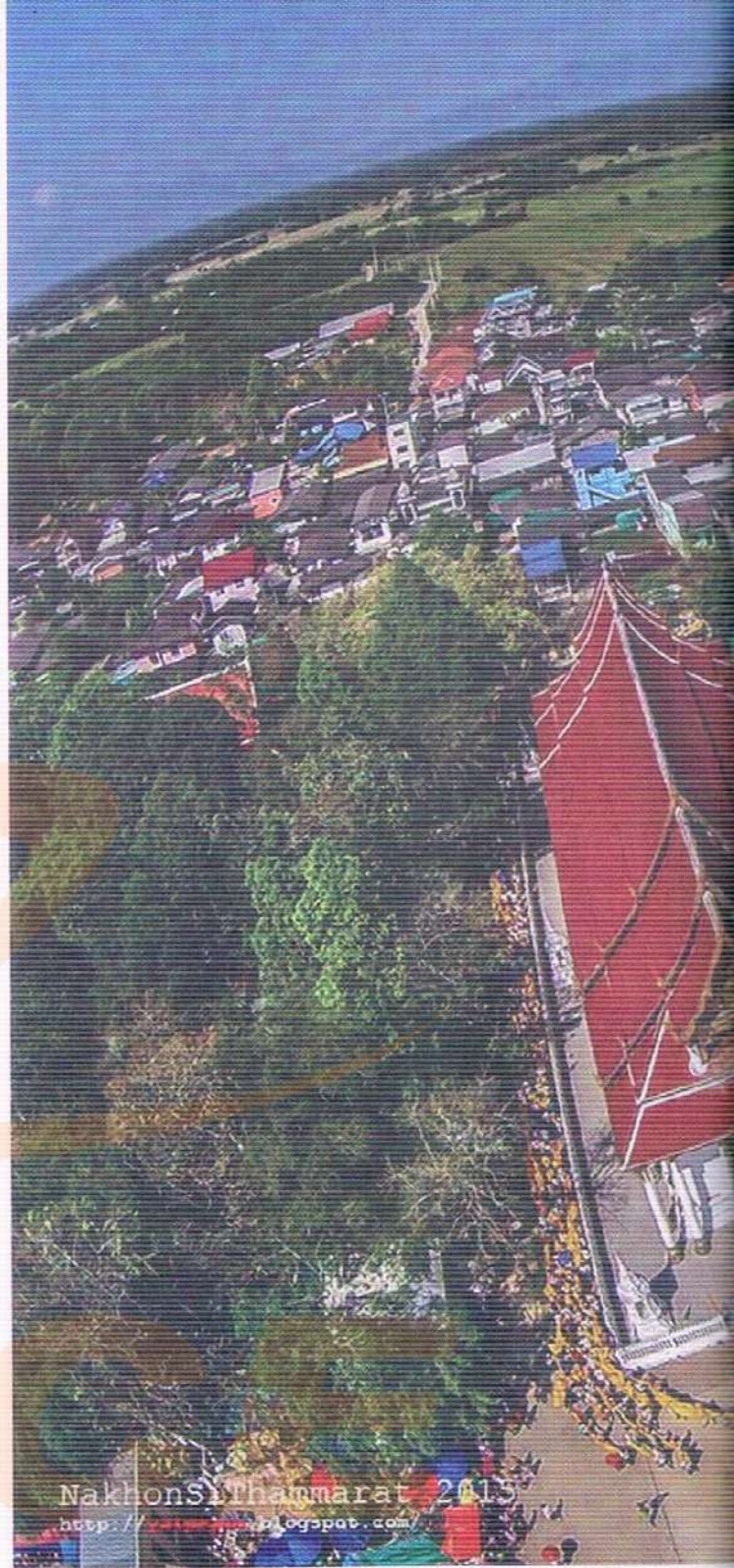
๒) สมัยตามพรลิงค์ตอนปลาย (หรือสมัยนครศรีธรรมราช) ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ถึง ๑๙ สมัยนี้เริ่มต้นขึ้นเมื่อมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์กล่าวถึงการสร้างอาณาจักรของราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราช และมีหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับการประกาศศาสนาสายใหม่ คือพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์อันเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในประวัติศาสตร์ จุดสูงสุดทางการเมืองและเศรษฐกิจของรัฐตามพรลิงค์อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ พิจารณาได้จากการที่พระเจ้าจันทรภาณุได้ยกทัพไปยังเกาะศรีลังกาและยึดดินแดนตอนเหนือของเกาะนี้ไว้ได้ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นอาณาจักรเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สามารถข้ามมหาสมุทรไปสถาปนารัฐใหม่ในเอเชียใต้ได้ ต่อมาในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อาณาจักรตามพรลิงค์ได้เจริญรุ่งเรืองทางการเมืองการค้าและพัฒนามาเป็น “อาณาจักรนครศรีธรรมราช” โดยมีราชธานีอยู่ที่ “เมืองนครศรีธรรมราช” (ในปัจจุบัน) ราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราช (หรือปทุมวงศ์) ผู้สถาปนาอาณาจักรนี้ได้สร้างพระบรมธาตุเจดีย์ไว้เป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ (เถรวาทแบบดั้งเดิม) บนหาดทรายแก้ว

อนึ่ง จากการขุดค้นทางโบราณคดีบนหาดทรายแก้ว (ในวัดพระมหาธาตุฯ และใกล้เคียง) ได้พบร่องรอยโบราณสถานพราหมณ์หลายแห่ง กำหนดอายุโดยวิธี

วิทยาศาสตร์ได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ (ก่อนการเกิดขึ้น
เมืองนครศรีธรรมราชโดยราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราชราว
๕๐๐ ปี) ซึ่งสอดคล้องกับอายุโบราณวัตถุในศาสนา
พราหมณ์ เช่น ศิวลึงค์ โยนี เทวรูป และส่วนประกอบ
สถาปัตยกรรม ที่กระจายตัวอยู่อย่างกว้างขวางในเมือง
แห่งนี้ แสดงให้เห็นว่าเมืองนครศรีธรรมราชและ
พระบรมธาตุเจดีย์นั้นตั้งอยู่บนแหล่งที่อยู่อาศัยและศาสน
สถาน ของชุมชนที่นับถือศาสนาพราหมณ์มาก่อน
และศาสนสถานเหล่านี้ได้คลี่คลายมาเป็นศาสนสถานใน
พระพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ ซึ่งตั้งมั่นในอาณาจักร
นครศรีธรรมราชตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘
เป็นต้นมา

๓) สมัยอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึง ๒๔
เป็นช่วงที่อาณาจักรอยุธยารุ่งเรืองขึ้นในลุ่มน้ำเจ้าพระยา
ได้รวมเอาอาณาจักรนครศรีธรรมราชไว้ในปกครอง
การแผ่อิทธิพลทางการเมืองเพื่อควบคุมอาณาจักร
นครศรีธรรมราช เชื่อว่ามาจากปัจจัยการค้าและการขยาย
อำนาจทางเศรษฐกิจของอยุธยาเป็นหลัก ด้วยเหตุที่
เมืองนี้ยังคงมีลักษณะเป็นเมืองท่าสำคัญในภาคใต้
ฝั่งตะวันออก กล่าวคือมีที่ตั้งดี มีท่าเรือริมทะเลหลายแห่ง
มีลำน้ำสำคัญหลายสาย มีเครือข่ายการผลิตสินค้าที่หา
ได้จากภาคพื้นดินซึ่งเป็นที่พอใจของพ่อค้าต่างชาติ
โดยเฉพาะพริกไทยและดีบุก ซึ่งมีมากจนสามารถป้อน
ตลาดเอเชียและยุโรปได้อย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ดี ภายหลังอาณาจักรนครศรีธรรมราช
รวมอยู่ในอำนาจของอาณาจักรอยุธยา ซึ่งสามารถควบคุม
เมืองท่าบนช่องแคบมะละกาแล้ว ได้มอบหมายให้
นครศรีธรรมราชดูแลเมืองในคาบสมุทรภาคใต้ และ
คาบสมุทรมลายู ขณะเดียวกันได้เข้ามาทำนุบำรุงพระพุทธ
ศาสนา โดยเฉพาะวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารตลอดมา
จนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔

๔) สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์

ในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ (พ.ศ.๒๓๑๐)
อาณาจักรอยุธยาได้ล่มสลายเนื่องจากการเสียราชธานี
แก่พม่า แต่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู้เอกราชได้
ในปลาย พ.ศ.๒๓๑๐ จึงตั้งราชธานีใหม่ขึ้นในปีเดียวกัน

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในวันประกอบพิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ในวันเพ็ญเดือนสาม (มาฆบูชา) และวันเพ็ญเดือนหก (วิสาขบูชา)

ในชื่อ “กรุงธนบุรี” และดำรงความเป็นราชธานีอยู่ ๑๕ ปี จึงมีการเปลี่ยนราชวงศ์และย้ายราชธานีมายังฝั่งกรุงเทพฯ เป็นการสถาปนาอาณาจักรใหม่ขึ้นเรียก “กรุงรัตนโกสินทร์” เมื่อ พ.ศ.๒๓๒๕ “นครศรีธรรมราช” ได้ถูกลดทอนสถานะลงเป็น “หัวเมืองเอก” เมื่อ พ.ศ.๒๓๒๗ หลังจากนั้นก็ได้เปลี่ยนมาเป็น “จังหวัด” ตามนโยบายการปรับปรุงระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน และประกาศกระทรวง

มหาดไทยว่าด้วย “ข้อบังคับปกครองหัวเมือง ร.ศ.๑๑๗”
และดำรงสถานะเป็นจังหวัดสืบมา วัดพระมหาธาตุ
วรมหาวิหารยังได้รับการดูแลทำนุบำรุงจากกรุงรัตนโกสินทร์
อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕
รัชกาลที่ ๖ และรัชกาลปัจจุบัน

จากประวัติศาสตร์สังเขปดังกล่าวมาข้างต้น
แสดงถึงกำเนิดและพัฒนาการของวัดพระมหาธาตุ

รวมหาวิหารในฐานะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ อันศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา เกรวาทลังกาวงศ์ที่สำคัญแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับทำนุบำรุง บูรณปฏิสังขรณ์ รวมทั้งสร้างสรรค์ศิลปะสถาปัตยกรรมภายในวัดตลอดมา

ประวัติและการพัฒนาการของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

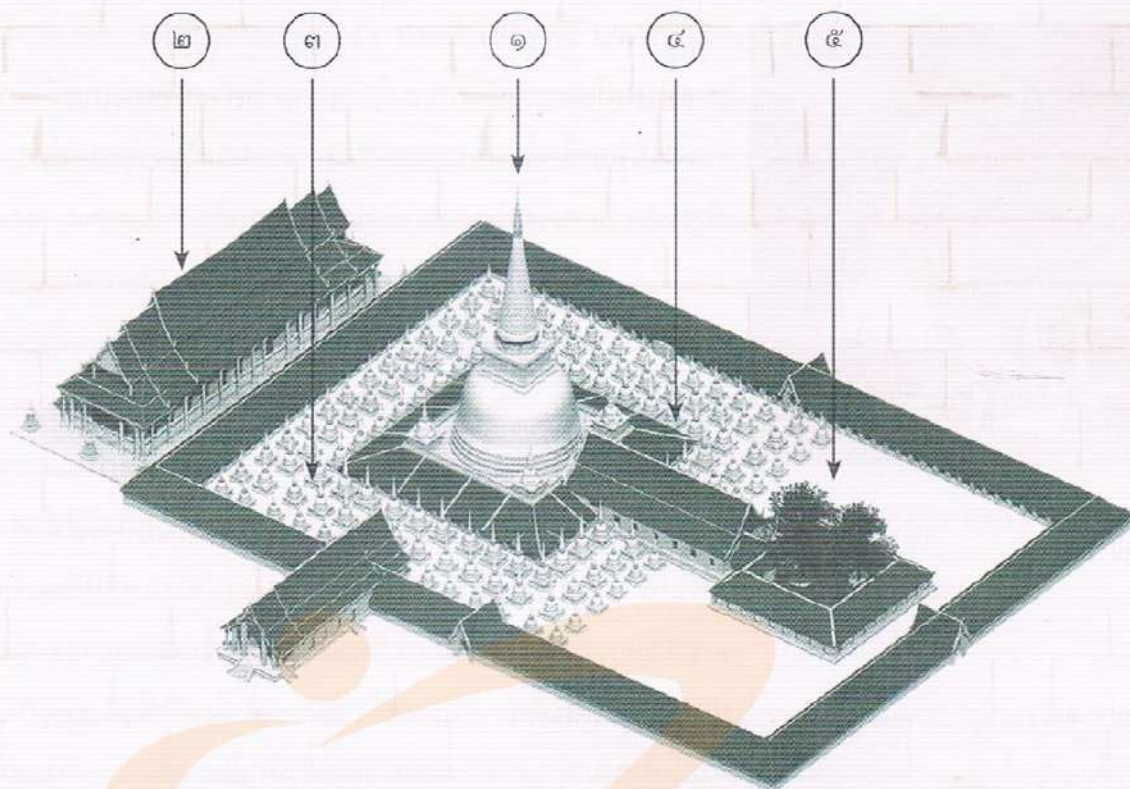
ประวัติการสร้างวัดและพระบรมธาตุเจดีย์ปรากฏในตำนานพระบรมธาตุ ซึ่งกล่าวถึงเจ้าชายทนต์กุมาร กับเจ้าหญิงเหมชาลาอัญเชิญพระเขี้ยวแก้วจากลังกา แต่เรือแตกลอยมาติดฝั่งหาดทรายแก้ว จึงได้ฝังซ่อนพระเขี้ยวแก้วไว้ที่หาดทราย ต่อมาได้อัญเชิญพระเขี้ยวแก้วไปลังกา และได้นำพระธาตุส่วนหนึ่งกลับมาประดิษฐานยังจุดที่เคยซ่อนพระเขี้ยวแก้ว จึงสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ไว้ที่นี่เมื่อ พ.ศ. ๘๕๔ ซึ่งต่อมาพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช แห่งอาณาจักรตามพรลิงค์ ได้โปรดให้สร้างพระสถูปขนาดใหญ่ตามแบบศิลปะลังกาครอบหีบพระบรมธาตุเจดีย์เดิมในปีมหาศักราช ๑๐๙๓ (ตรงกับ พ.ศ. ๑๖๑๙) โดยอายุที่ปรากฏตามตำนานสอดคล้องกับการตรวจอายุของอิฐที่ฐานพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยวิธีวิทยาศาสตร์โดยวิธีเรืองแสงความร้อน (Thermoluminescence, TL) เมื่อเดือนมกราคม ๒๕๕๙ พบว่าอิฐที่ฐานพระบรมธาตุเจดีย์มีอายุราว ๑,๑๑๙±๖๗ ปี

ในสมัยสุโขทัยและอยุธยา วัดพระมหาธาตุฯ ได้พัฒนาขึ้นเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาเกรวาทลังกาวงศ์ (แบบดั้งเดิม) ในดินแดนไทยอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม มีการหุ้มปลียอดของพระเจดีย์ด้วยทองคำ ดังปรากฏในจารึกบนแกนปลียอดได้กลับบัวหงายบนยอดพระบรมธาตุ พ.ศ. ๒๑๕๕ ความว่า “พระมหาศรีราชปริชญา เอาทองคำทำสิ่ง

และญาติอีกด้วย สัปบุรุษทั้งหลายช่วยอนุโมทนา เป็นทองหกตำลึง สามบาท สามสลึง ตีเป็นแผ่นสวมพระธาตุเจ้า ในขณะที่ออกญาพัทลุงมาเป็นพระยานคร และพระเจ้า พระครูเทพรักษาพระธาตุ”

พื้นที่ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีขนาด ๓๔.๔๓ ไร่ (๕.๑๔ เฮกตาร์) เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีกำแพงอิฐล้อมรอบ มีซุ้มประตูทางเข้าทั้งด้านหน้าและด้านหลังวัด พื้นที่วัดแบ่งเป็นสองเขต คือเขตพุทธาวาส ซึ่งหมายถึงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และเขตสังฆาวาส ซึ่งหมายถึงที่พักและจำพรรษาของสงฆ์ เขตพุทธาวาสนับเป็นพื้นที่โบราณสถาน มีพระบรมธาตุเจดีย์ประดิษฐานอยู่ชั้นล่างมีระเบียงล้อมรอบเรียกว่า “วิหารทักษิณ” ส่วนลานชั้นบน เรียกว่า “ลานประทักษิณ” รอบฐานพระเจดีย์มีประติมากรรมช้างล้อม ๒๒ เชือก ซึ่งเป็นต้นแบบของเจดีย์ช้างล้อมในศาสนสถานที่สำคัญ สวรรคโลก และกำแพงเพชร (ซึ่งได้รับการรับรองขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกด้านวัฒนธรรมไปแล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔)

เฉพาะลานประทักษิณมีเจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็ก ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมทั้งสี่มุมรอบองค์พระเจดีย์ใหญ่ ยอดของพระบรมธาตุเจดีย์เป็นปล้องไฉน (ฉัตรวลี) ๕๒ ชั้น มีบัลลังก์ทรงสี่เหลี่ยม ระหว่างองค์ระฆังกับฉัตรวลีประดับปูนปั้นภาพพระพุทธรูปปางลีลาเรียงเป็นทักษิณวัตร เรียกว่า “พระเวียน” ส่วนปลียอดพระบรมเจดีย์สูง ๑๐.๘๙ เมตร หุ้มด้วยแผ่นทองคำหนักราว ๑๔๑.๙๘๗ กิโลกรัม (หรือ ๙,๓๔๑.๓๑ บาททอง หรือ ๑๑๔.๒ ชั่ง) ประดับด้วยอัญมณีซึ่งมีมูลค่าสูงยิ่ง ทองคำและอัญมณีเหล่านี้ได้มาจาก “พุทธศรัทธา” ของชาวไทยและชาวต่างชาติ ตั้งแต่ระดับกษัตริย์จนถึงประชาชนอย่างต่อเนื่อง ในลักษณะ “ราชประชาสมาศัย”

ภาพกราฟิกแสดงเขตพุทธาวาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
(ที่มา : เกรียงไกร เกิดศิริ,บรรณาธิการ : มรดกพุทธศิลป์ปัตตยกรรม วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ๒๕๕๖)

ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มีพระเจดีย์และวิหารที่โดดเด่นดังนี้

๑. พระบรมธาตุเจดีย์ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๑๗๑๙ เป็นพระเจดีย์ขนาดใหญ่ที่สุดในภาคใต้ และเป็นเจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่องค์แรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ฐานได้ระเบียงทับเกษตรมีช้างล้อม ๒๒ เชือก ถือเป็นมหาสถูปนอกเมืองที่สร้างขึ้นตามคติลังกา (เมืองที่กล่าวถึงนี้คือเมืองพระเวียง)

๒. วิหารหลวง สร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ต่อมาวิหารทรุดโทรมลง เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) จึงได้ปฏิสังขรณ์ขึ้นใน พ.ศ.๒๓๕๔ ถึง พ.ศ.๒๓๘๒ วิหารหลังนี้จึงมีคุณค่าในแง่ของการสืบทอดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ตั้งแต่สมัยอยุธยา

๓. วิหารธรรมศาลาและระเบียงคต วิหารธรรมศาลาสร้างขึ้นในราว พ.ศ.๑๙๑๙ เป็นวิหารด้านทิศตะวันออก ทำหน้าที่เป็นศาลาทางเข้าสู่

องค์พระบรมธาตุเจดีย์ด้านทิศตะวันออก และใช้เป็นที่พักผ่อนและแสดงธรรมเทศนาในบางโอกาส ส่วนระเบียงคตสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา ใช้เป็นผนังหรือกำแพงล้อมรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์และเจดีย์ราย ทำให้พื้นที่บริเวณรายรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์และวิหารข้างเคียงกลายเป็นเขตพุทธาวาส

๔. วิหารพระทรงม้าและวิหารเขียน วิหารทั้งสองเดิมเป็นศาลาโถงทางเข้าสู่องค์พระบรมธาตุเจดีย์ด้านทิศเหนือ เพื่อเชื่อมเข้ากับบันไดขึ้นสู่ลานประทักษิณ ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ศาลาทางเข้านี้ให้เป็นวิหารสองหลัง คือ “วิหารพระทรงม้า” และ “วิหารเขียน” ภายใน “วิหารพระทรงม้า” มีประติมากรรมปูนปั้นว่าด้วยพุทธประวัติตอนมหาภิเนษกรรมณ ส่วนภายใน “วิหารเขียน” เดิมเคยมีภาพเขียนว่าด้วยพระพุทธรูป เมื่อภาพเขียนชำรุดมากจึงได้ลบและปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑสถาน เรียกว่า “ศรีธรรมราชพิพิธภัณฑสถาน”

การบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และกาทำนบ่างภูมิทัศน์ จัดขึ้นอย่างสม่ำเสมอโดยกรมศิลปากร และวัดพระมหาธาตุฯ

ที่มา : http://www.lovethailand.biz/data/lovethailand_content-1401779896.jpg

๕. วิหารโพธิ์ลังกา (วิหารโพธิมณฑล) เป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบหนึ่งตามคตินิยมของลังกา มีการปลูกต้นโพธิ์โดยนำหน่อต้นพระศรีมหาโพธิ์จากประเทศศรีลังกามาปลูกไว้ตรงกลางวิหาร เพื่อแสดงสัญลักษณ์การตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นปูชนียสถานเนื่องในพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ ตั้งอยู่ในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งเป็นพื้นที่ของอาณาจักรตามพรลิงค์ และเป็นรัฐในสมาพันธรัฐศรีวิชัย ที่มีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๓ เป็นต้น แกนกลางของวัดคือพระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นสถูปขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๘ โดยผสมผสานรูปแบบด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมจากความเชื่อในพุทธศานาพหุยานและเถรวาทจากศิลปะปาละแห่งอินเดีย ศิลปะศรีวิชัยจากอินโดนีเซีย และศิลปะลังกาจากโปโลนนารูวะ เป็นสัญลักษณ์สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบดั้งเดิม มาสู่พหุยานอยู่แต่เดิมอาณาจักรตามพรลิงค์และดินแดนอื่นๆในคาบสมุทไทยซึ่งเคยนับถือพระพุทธศาสนาขณะเดียวกันก็มีการผสมผสานเข้ากับศาสนาพราหมณ์ ทั้งไวษณพนิกายและไศวนิกายที่ชาวอินเดียนำเข้ามา จนเป็น “ตัวแบบ” และขยายคุณค่าไปยังอาณาบริเวณอื่น โดยเฉพาะดินแดนคาบสมุทรมลายู รวมทั้งดินแดนภาคเหนือของไทย โดยเฉพาะสุโขทัยอันเป็นผลให้ประชาชนชาวไทยเกือบทั่วทั้งประเทศนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์อย่างที่เป็นในปัจจุบันนี้ เป็นการแสดงถึงการแลกเปลี่ยนคุณค่าทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติในภูมิภาคข้างเคียงมายังคาบสมุทไทย โดยมีพระบรมธาตุเจดีย์แห่งวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยน

สิ่งที่โดดเด่นยิ่งก็คือสถาปัตยกรรมการสร้างสถูปเจดีย์ เพราะใช้แต่เพียงสร้างตามแบบแผนสถาปัตยกรรมเจดีย์ทรงลังกาเท่านั้น แต่ยังนำปรัชญาทางพระพุทธศาสนามาใช้เป็นหลักในการออกแบบ ดังเช่น ข้างบนปั้นรอบฐานพระบรมธาตุเจดีย์จำนวน ๒๒ เชือก สื่อความหมายถึงอินทรี ๒๒ (สภาวะที่เป็นใหญ่ในการทำกิจของตน) ฉัตรวลี ๕๒ ชั้น สื่อความหมายถึงเจดสิก ๕๒ (อาการหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต) และพระพุทธรูปปางลีลา ๘ องค์ สื่อความหมายไปถึงอริยอัฏฐังคิกมรรค ๘ (ทางอันประเสริฐ) ซึ่งเป็นหลักธรรมอันสูงสุดของพระพุทธศาสนา ส่วนลานประทักษิณชั้นบนขององค์พระเจดีย์ มีเจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็กตั้งอยู่สี่มุม สื่อความหมายถึงพระพุทธเจ้าในภัทรกัป บัลลังก์ทรงสี่เหลี่ยม

ที่อยู่ระหว่างองค์ทรงระฆังกับฉัตรวสิ ประดับด้วย พระพุทธรูปปางลีลาเรียงเป็นทักษิณาวัตร เรียกว่า “พระเวียน” สื่อความหมายถึงมรรค ๘ เป็นต้น

นอกจากนี้จุดเด่นด้านกายภาพของปูชนียสถาน แห่งนี้ก็คือ พระบรมธาตุเจดีย์ยังคงรักษาความแท้ และความครบถ้วนสมบูรณ์ตั้งแต่แรกสร้างเมื่อ ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ไว้ได้ รูปแบบสถาปัตยกรรม ขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ได้รับอิทธิพลศิลปะลังกาตาม แบบอย่างพุทธศิลป์สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช และ พระบรมธาตุเจดีย์เป็นเจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่ที่เก่าแก่ ที่สุด รูปแบบทางสถาปัตยกรรมได้มีการพัฒนาโดยรับ ส่วนความกว้างลง ทำให้องค์ระฆังเพรียวขึ้น รูปลักษณะที่ ปรากฏจึงแตกต่างจากศิลปะลังกา ถือเป็นการพัฒนาทาง สถาปัตยกรรมที่ประสบความสำเร็จในการออกแบบอย่าง ดียิ่ง ดังจะเห็นได้จากการที่เจดีย์ทรงระฆังนี้ได้แพร่ กระจายไปทั่วในดินแดนไทย

ในด้านความเชื่อพระบรมธาตุเจดีย์นี้ยังเป็นศูนย์ รวมความเชื่อ ประเพณีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ดังเช่น การบูชาพระพุทธเจ้าด้วยการนำผ้าพระบฏขึ้นบูชา พระพุทธองค์เป็นประจำทุกปี ซึ่งเรียกว่า “ประเพณีแห่ผ้า ขึ้นธาตุ” รวมถึงการถวายความศรัทธาด้วยเครื่อง พุทธบูชา และวรรณกรรมของกวี ในรูปแบบ “วรรณกรรม ขาพระธาตุ” ที่มีมายาวนานและต่อเนื่องถึงปัจจุบัน ความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบดั้งเดิม ซึ่งมีพระบรมธาตุเจดีย์เป็นแกนกลางของความศรัทธา นอกจากมีส่วนในการสร้างสรรค์วิถีชีวิต ความเชื่อ ขนบประเพณี และแนวคิดในหลักปรัชญาของศาสนาแล้ว ยังเป็นแรงบันดาลใจสำคัญที่ทำให้เกิดการรังสรรค์ ศิลปกรรมเพื่อศาสนาทั้งงดงามและหลากหลาย ตกทอด มาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันแสดงถึงภูมิปัญญา ของประเทศไทยที่มีอารยธรรมสูงไม่แพ้ชาติใดในโลก ซึ่งถือได้ว่า “คุณค่าโดดเด่นเป็นสากล” โดยแท้

เกณฑ์ที่ใช้นำเสนอเป็นมรดกโลก

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้รับการอนุรักษ์ และทำนุบำรุงมาเป็นลำดับจนถึงปัจจุบัน กรมศิลปากร และจังหวัดนครศรีธรรมราชเล็งเห็นคุณค่าความสำคัญ ของแหล่งมรดกวัฒนธรรมแหล่งนี้ จึงได้เสนอชื่อต่อ องค์การยูเนสโกเพื่อขอบรรจุไว้ในบัญชีมรดกโลกเบื้องต้น (Tentative List) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๕ และยูเนสโกได้บรรจุ ในบัญชีเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖ ด้วยหลักเกณฑ์ข้อ ๒ ข้อ ๔ และข้อ ๖ แต่ละเกณฑ์มีรายละเอียดและเหตุผลดังนี้

เกณฑ์ข้อ ๒

การแสดงถึงความสำคัญของการแลกเปลี่ยนด้าน คุณค่าของมนุษย์ตามเวลา หรือในวัฒนธรรมด้านใด ด้านหนึ่งของโลก ในการพัฒนาทางสถาปัตยกรรม หรือ เทคโนโลยี ศิลปะสถาปัตยกรรมโบราณ การออกแบบผังเมืองหรือการออกแบบภูมิทัศน์

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นสัญลักษณ์สำคัญ ยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม หรือ พระพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์จากภูมิภาคเอเชียใต้ (โดยเฉพาะจากประเทศศรีลังกา) มาสู่ดินแดนศรีวิชัย ตามพรลิงค์ และดินแดนคาบสมุทรมลายูซึ่งนับถือ พระพุทธศาสนาหายานอยู่แต่เดิม ผู้มีบทบาทสำคัญยิ่ง ในการรับและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาสายนี้ คือพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกและพระเจ้าจันทรภาณุ ผู้ปกครองตามพรลิงค์ ทรงรับและอุปถัมภ์คำบูชาพระพุทธ ศาสนาฝ่ายเถรวาทตามแบบลังกา มาเป็นศาสนา ประจำรัฐตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ โดยใช้พระบรมธาตุ เจดีย์เป็นหลักในการเสริมส่งและปมเพาะวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบดั้งเดิมให้ประดิษฐานอย่าง มั่นคงบนคาบสมุทไทย

องค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นตัวแทนของ สถาปัตยกรรมที่ออกแบบบนพื้นฐานคุณค่าทางศิลป สถาปัตยกรรมจากดินแดนหลายภูมิภาคของเอเชียใต้และ

ชาวบ้านถือธงและผ้าพระบฏที่ผู้คนจำนวนหมื่นจำนวนแสนหลั่งไหลเข้ามายังวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ตั้งแต่บ่ารุ่งจนถึงค่ำในวันประกอบพิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ภาพเช่นนี้มีให้เห็นเป็นประจำทุกปี
ที่มา : <https://www.google.co.th/search?q=แห่ผ้าขึ้นธาตุ+นครศรีธรรมราช+2559&biw=1366&bih>

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ส่วนฐานของเจดีย์ อันประกอบด้วยฐานเขียง วิหารทับเกษตร หัตถิปรการ (ช้างล้อม) เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะลังกา ศิลปะทวารวดี ศิลปะศรีวิชัย ส่วนกลางของเจดีย์ อันประกอบด้วยองค์ระฆัง ฐานบัว เจดีย์ทึด บัลลังก์ และบันไดทางขึ้น เป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะปาละ ศิลปะลังกา และศิลปะศรีวิชัย ส่วนยอดของเจดีย์ อันประกอบด้วยเส้าหลั่น พระเวียน (สาวกลีลา) ปล้องไฉน ปลียอด และพุ่มข้าวบิณฑ์ เป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะลังกา ศิลปะมอญ และศิลปะพม่า ในการนี้ช่างท้องถิ่นนครศรีธรรมราช ได้บรรจงบูรณาการความงามของศิลปะเหล่านี้ลงในงานสถาปัตยกรรมสร้างเจดีย์ให้บังเกิดความงดงามกว่าต้นแบบดั้งเดิม

ขณะเดียวกันในการวางผังที่ตั้งและผังภูมิทัศน์ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ผู้สร้างได้เลือกพื้นที่บนหาดทรายชายทะเล ซึ่งเป็นที่ราบนอกเมือง ที่มี

ความยาวกว่า ๑๐ กิโลเมตร มีพืดเขาสูง (คือภูเขาหลวง) และลำน้ำไหลผ่านหลายสาย ซึ่งคติของพราหมณ์หรือฮินดูถือเป็น "ดินแดนศักดิ์สิทธิ์" เมื่อสร้างเจดีย์ใหญ่ขึ้นบริเวณนี้จึงกลายเป็นจุดเด่นและหมุดหมายให้ผู้คนที่ยลจากต่างชาติต่างถิ่นเข้ามาสักการะได้โดยสะดวกทั้งทางบกและทางเรือ

ผลการสร้างสถูปเจดีย์พระบรมธาตุองค์นี้รวมทั้งการออกแบบภูมิทัศน์ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้ส่งผลให้เกิดค่ายแบบสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์ไปยังวัดอื่นๆ ทั้งในภาคใต้และภาคเหนือตอนล่าง เช่น วัดเจดีย์งาม วัดจะทิ้งพระ วัดราชประดิษฐฐาน (วัดพะโคะ) วัดพังกก จังหวัดสงขลา วัดเขียนบางแก้ว วัดวัง จังหวัดพัทลุง วัด พระธาตุสุวิ จังหวัดชุมพร วัดช้างล้อม จังหวัดสุโขทัย และวัดพระแก้ว จังหวัดกำแพงเพชร เป็นต้น

ผลของการแลกเปลี่ยนและผสมผสานคุณค่า และวัฒนธรรมของผู้คนในแถบถิ่นนี้ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา ได้ทำให้ปรัชญาของพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบดั้งเดิมจากวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้รับการขยายให้กว้างในดินแดนอื่น เช่น ภาคเหนือตอนล่างและภาคใต้ จนเป็นผลให้ประชาชนชาวไทยทั่วทั้งประเทศได้หันมารับนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์อย่างเห็นในปัจจุบันนี้

เกณฑ์ข้อ ๖

เป็นตัวอย่างที่โดดเด่นของประเภทอาคารกลุ่มสถาปัตยกรรมหรือเทคโนโลยี ซึ่งแสดงถึงช่วงเวลาที่สำคัญช่วงหนึ่งหรือหลายช่วงในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ

สถาปัตยกรรมที่จัดว่าโดดเด่นที่สุดของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารคือ พระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งสร้างขึ้น ด้วยความศรัทธาจึงทำให้เกิดการถ่ายแบบหรือจำลองแบบไปสร้างยังที่ต่าง ๆ จำนวนมาก ที่เห็นได้ชัดคือเจดีย์ในวัดวามารามหลายแห่งในภาคใต้ที่มีประวัติการสร้างตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เจดีย์บางองค์ในกรุงศรีอยุธยาที่อาจเกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์ ความศักดิ์สิทธิ์และความศรัทธาในพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์โปรดเกล้าฯ ให้จำลองพระบรมธาตุเจดีย์มาสร้างไว้ที่ด้านใต้ของพระปฐมเจดีย์ ซึ่งยังปรากฏสืบมาถึงปัจจุบัน รวมทั้งมีภาพพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชในภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดพระปฐมเจดีย์ด้วย

การจำลองแบบพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชไปใช้ มิได้หมายความว่าต้องมีขนาดและรูปแบบที่เหมือนกับต้นแบบทุกประการ แต่ได้แสดงลักษณะเด่นของพระบรมธาตุเจดีย์เพื่อนำไปถ่ายทอด แม้ว่าเจดีย์ที่

จำลองหรือถ่ายแบบมาอาจมีรูปแบบที่แตกต่างบ้าง แต่องค์ประกอบหลักที่ต้องมีเสมอ คือฐานประทักษิณสูง มีช้างล้อม เป็นทรงกลมเน้นองค์ระฆังที่มีขนาดสูงใหญ่ การถ่ายแบบหรือจำลองแบบพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชไปสร้างยังที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเหมือนหรือต่างจากต้นแบบมากเพียงใด ย่อมสะท้อนถึงทัศนะของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อความศักดิ์สิทธิ์และความศรัทธาต่อพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชมากเพียงนั้น วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจึงเป็นตัวอย่างเพียงแห่งเดียวที่ได้รับการสรรค์สร้างขึ้นตามแบบพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบดั้งเดิมที่ยังคงเหลืออยู่ในคาบสมุทรมลายู ซึ่งแสดงถึงทางวัฒนธรรมที่สำคัญของโลก

เกณฑ์ข้อ ๖

มีความสัมพันธ์โดยตรงหรือเห็นได้ชัดกับเหตุการณ์ หรือประเพณีที่ยังคงอยู่ หรือความคิด หรือความเชื่อ งานศิลปกรรม และวรรณกรรมที่มีความโดดเด่นเป็นสากล

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารยังเป็นศูนย์กลางแห่งจิตวิญญาณของประชาชนในภาคใต้อย่างต่อเนื่องหลายศตวรรษ จากจารึกและเครื่องพุทธานุชาที่มีจำนวนมากทำให้เห็นว่าวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้รับการศรัทธาและใส่ใจจากผู้คนทุกชนชั้นในสังคม เห็นได้จากประเพณีที่ยังคงมีความเคลื่อนไหวอยู่บริเวณรายรอบพระบรมธาตุเจดีย์ เช่น การแห่ผ้าขึ้นธาตุในเดือนสาม และเดือนหก การยกหมรับในเดือนสิบ และการลากพระในเดือนสิบเอ็ด ยิ่งกว่านั้นพระบรมธาตุเจดีย์ยังคงเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดโคลงกลอนและศิลปะการแสดงในภูมิภาคนี้มายาวนาน ทำให้พิจารณาว่าเป็นพระบรมธาตุเจดีย์ที่มีชีวิตยาวนานที่สุดในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พิธีกรรมในการสร้างบุญกุศลที่ถือว่าเป็นงานพิธีที่ยิ่งใหญ่ที่สุด คือ “ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ” หมายถึง การนำผ้าผืนยาวขึ้นไปพันห่มรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์

ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของทุกปี อาทิ วันมาฆบูชา และวันวิสาขบูชา พุทธศาสนิกชนทั้งในท้องถิ่น จากภูมิภาคอื่นของประเทศไทย และทั่วโลก ได้เดินทางเข้ามาสักการะพระบรมธาตุเจดีย์โดยการจัดขบวนนำผ้าพระบฏแต่ละผืนมาต่อเรียงกันอย่างยาวเหยียด เพื่อนำไปห่มองค์พระบรมธาตุเจดีย์ พุทธศาสนิกชนจำนวนมาก แส่นคนเข้าร่วมพิธีทุกปี สะท้อนถึงความศรัทธาที่มีต่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระธรรมคำสอนที่สืบทอดผ่านกาลเวลาอันยาวนาน

การที่วัฒนธรรมการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ เป็นสื่อกลางรวมแรงศรัทธาของมหาชนจรโลงพระพุทธศาสนาแทนวิธีการใช้อำนาจทางอาณาจักรของผู้ครองนคร น่าจะเป็นคำตอบที่ดีแก่นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีว่าเหตุใดภาคใต้ซึ่งเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาที่รุ่งโรจน์มาหลายพุทธศตวรรษ แต่ไม่มีศาสนาสถานที่มีขนาดโอฬาริก อย่างเช่นที่บุโรพุทโธ หรือนครวัด ก็เพราะบรรดาเครื่องบูชาพระบรมธาตุที่เป็นสิ่งของสูงค่าและหลากหลายมีอยู่ในพิพิธภัณฑสถานวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร พฤติกรรมการปฏิบัติบูชาต่าง ๆ ที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันล้วนเกิดแต่ศรัทธาอันบริสุทธิ์ใจตามหลักมโนคติของแต่ละคน มิได้เกิดเพราะถูกบังคับกดขี่แต่อย่างใด จริงอยู่แม้ว่าการสักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ มิได้จำเพาะแต่พระบรมธาตุเจดีย์แห่งนี้เท่านั้น

แต่ก็ไม่มีแห่งใดจะฝังลึกอยู่ในศรัทธาปสาทะของชาวพุทธเหนียวแน่นและพิสดารเท่าที่นี่ การแสดงออกทางความคิดเช่นนี้ เป็นการหลอมรวมสัญลักษณ์อันเป็นธรรมชาติของคนในพื้นที่ แรงบันดาลใจทางศาสนา และความสามารในการบริหารจัดการของเจ้าผู้ครองนคร ซึ่งก่อให้เกิดบรรทัดฐานหรือมาตรฐานในการรักษาและขยายศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางไปทั่วทุกพื้นที่ ทั้งในศตวรรษนี้และศตวรรษต่อไป

ด้วยความศรัทธาของมหาชนที่มีต่อพระบรมธาตุเจดีย์อันเป็นประธานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จึงทำให้เกิดการถ่ายแบบหรือจำลองไปสร้างยังที่อื่นๆ จำนวนมาก ที่เห็นได้ชัดคือเจดีย์ในวัดอารามหลายแห่งในภาคใต้ที่มีประวัติการสร้างตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี สถาปัตยกรรมเจดีย์ในกรุงสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยาเกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์โดยเฉพาะเจดีย์ที่มีช้างล้อม ความศักดิ์สิทธิ์และความศรัทธาต่อพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชยังเป็นแรงจูงใจสำคัญให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์โปรดเกล้าฯ ให้จำลองพระบรมธาตุเจดีย์มาสร้างไว้ที่ด้านใต้ของพระปฐมเจดีย์ ซึ่งยังปรากฏสืบมาถึงปัจจุบัน รวมทั้งการปรากฏภาพพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชในภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดพระปฐมเจดีย์ด้วย

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ จารึกปลียอดพระบรมธาตุเจดีย์ กรมศิลปากร ๒๕๓๘.

เกรียงไกร เกิดศิริ และ อิศรชัย บุรณะอรรจน์ “การศึกษาพัฒนาการของผังบริเวณวัดพระมหาธาตุจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และการสำรวจภาคสนาม” ใน รายงานสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ ๘ (พ.ศ.๒๕๕๖) มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช ๒๕๕๖.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครศรีธรรมราช มูลนิธิวีเม้นต์ไทย ๒๕๔๒.

ณรงค์ นุ่นทอง “การจัดการศึกษาของเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ถึงรัชกาลที่ ๕”

ใน วิวัฒนาการการศึกษาของจังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดนครศรีธรรมราช ๒๕๒๕. หักฉินคดีศึกษา, สถาบัน, ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ โรงพิมพ์รุ่งแสงการพิมพ์ ๒๕๒๖. นครศรีธรรมราช,วิทยาลัยครู รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ ๑ โรงพิมพ์กรุงสยาม การพิมพ์ ๒๕๒๑.

นครศรีธรรมราช,วิทยาลัยครู รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ ๒ : เรื่อง ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของนครศรีธรรมราช, วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช และ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒๕๒๖.

นงควาญ ศรีชัย โบราณสถานในเขตควบคุมดูแลรักษาของสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๑๑ นครศรีธรรมราช เล่ม ๑ จังหวัดนครศรีธรรมราช โรงพิมพ์ใหม่พรินต์ ๒๕๔๐.

ประทีป พุ่มพล “พุทธศาสนาในนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๐” ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ ๑ หน้า ๓๖๑-๓๖๒ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช ๒๕๒๑.

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ “ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับอาณาจักรตามพรลิงค์” รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ ๑ หน้า ๑๐๑-๑๑๗ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช, ๒๕๒๑.

ปรีชา นุ่นสุ และวิรัตน์ อีระกุล “พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชกับศิลปวัฒนธรรมและสังคมนครศรีธรรมราช ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ ๔ หน้า ๘๐-๘๔ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช ๒๕๒๙.

ภักพดี อยู่คงดี “นครศรีธรรมราชระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๓ (ร่วมสมัยสุโขทัย-อยุธยา)” ใน ประวัติศาสตร์โบราณคดีนครศรีธรรมราช สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๑๑ นครศรีธรรมราช ๒๕๕๓.

มานิต วลลิโกดม ทักษิณรัฐ กรมศิลปากร ๒๕๓๐.

ศรีศักร วลลิโกดม, “ชุมชนโบราณในภาคใต้” ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ ๑ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช ๒๕๒๑.

ศรีศักร วลลิโกดม “นครศรีธรรมราชกับประวัติศาสตร์ไทย” ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ ๒ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช ๒๕๒๖.

ศิลปากร,กรม ทองคำที่ใช้ในการบูรณะปฏิสังขรณ์ปลียอดทองคำพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช สำนักสถาปัตยกรรมและหัตถศิลป์ กรมศิลปากร ๒๕๔๗.

อมรา ชันดีสิทธิ์ “โบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ในภาคใต้” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม ๑๐ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา ๒๕๒๙.

อมรา ศรีสุชาติ ศรีวิชัยในสุวรรณทวีป กรมศิลปากร ๒๕๕๗.